

૨૫ ગાથા થઈ ગઈ. 'નિયમસાર' અજીવ અધિકાર. કારણપરમાણુ અને કાર્યપરમાણુ. જઘન્ય પરમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ એમ ચારનું વર્ણન કર્યું છે. કારણપરમાણુ એ કે જે સ્કંધ છે એનું કારણ છે માટે એને કારણપરમાણુ કહ્યું. એ જ કારણપરમાણુને બે લાગુ પડે. એમ છે ને પાઠમાં? 'તે જ પરમાણુ' એમ. જે પરમાણુ છે, આ રજકણ, પોઈન્ટ, એવો એક વસ્તુનો સ્વભાવ. ભલે નાનો છે પણ દ્રવ્ય છે. સ્વભાવને કોઈ ક્ષેત્રની મોટપની જરૂર નથી. એક પરમાણુ આવો સ્વભાવ કે જે સ્કંધનું કારણ થાય, એ જ પરમાણુમાં એક ગુણ આદિ ચિકાશ હોય તો બંધને અયોગ્ય છે. એ જ પરમાણુને જઘન્ય પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. એક, બે, ત્રણ આદિ હોય, બે-ત્રણ, ચાર આદિ, બે ને બે ચાર કે ત્રણ ને બે પાંચ, એ આદિ હોય તો એ એને-પરમાણુને બંધને યોગ્યને કારણે ઉત્કૃષ્ટ કહેવામાં આવે છે.

જુઓ! આ એક વસ્તુનો જડનો સ્વતઃ સ્વભાવ. એને તો કાંઈ ખબર પણ નથી. ખબર તો આત્માને છે કે આમ આમાં થાય છે. એવો પરમાણુ (છે). સ્કંધનો છેલ્લો ટુકડો. ટુકડો કરતા કરતાં બાકી રહી જાય એને કાર્યપરમાણુ કહે છે. આ ચાર પ્રકાર થયા. છે તમારે ત્યાં એમાં?

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબરમાં ક્યાંથી હોય?

ઉત્તર :- નથી? કેમ ક્યાંથી હોય.

હવે 'પ્રવચનસાર'માં ૧૬૫ મી અને ૧૬૬ મી ગાથા દ્વારા કુંદકુંદાચાર્ય કહે છે :-

ગિદ્ધા વા લુક્ષા વા અણુપરિણામા સમા વ વિસમા વા ।
સમદો દુરાધિગા જદિ વજ્જંતિ હિ આદિપરિહીણા ।।
ગિદ્ધત્તણેણ દુગુણો ચદુગુણગિદ્ધેણ બંધમણુભવદિ ।
લુક્ષેણ વા તિગુણિદો અણુ વજ્જદિ પંચગુણજુત્તો ।।

એ બાજુ છે. ૫૬ પાને. એનો અર્થ. 'પરમાણુ-પરિણામો,...' પરમાણુ જે એક રજકણ-પોઈન્ટ છે, એના પરિણામ એટલે પર્યાય 'સ્નિગ્ધ હો કે રૂક્ષ હો,...' ચિકાશ હોય કે રૂક્ષ હોય, 'બેકી અંશવાળા હો કે એકી અંશવાળા હો,...' બે અંશવાળા, ચારવાળા, છવાળા હો કે ત્રણ, પાંચ અને સાતવાળા હો, 'જો સમાન કરતાં બે અધિક અંશવાળા હોય...' બે ને બે ચાર, ત્રણ ને બે પાંચ, સાત ને બે નવ, આઠ ને બે દસ. એમ બે અધિકવાળા હોય તો 'બંધાય છે;...' એકમાં બંધાય નહિ. એક અંશ પરમાણુ બંધને યોગ્ય નહિ.

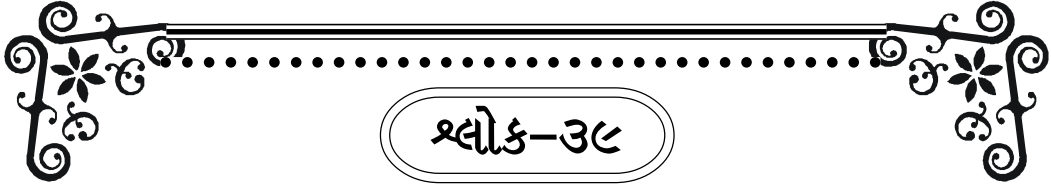
એમ આત્મામાં પણ છેલ્લો ગુણ, અવગુણનો જે છેલ્લો અંશ છે, એ એના બંધનું કારણ નહિ. સમજાણું કાંઈ? ઈ શું કહ્યું? મોહનો, રાગનો છેલ્લો અંશ છે, એ પોતે પોતાના બંધનું કારણ નહિ. બીજાના બંધનું કારણ થાય. રાગનો અંશ રાગને બાંધે એમ ન બને. સમજાણું કાંઈ? 'હીરાભાઈ'!

અહીં જેમ પરમાણુમાં એક ચિકાશ કે એક લુખાશની પર્યાય છે, તે બંધને લાયક છે નહિ. એમ આત્મામાં પણ જે ક્રોધ, માન, માયા, દર્શનમોહ, દર્શનમાં સમક્રિતમોહનો પણ એનો છેલ્લો અંશ છે લ્યો ને. તો સમક્રિતમોહનો અંશ પણ દર્શનમોહને ન બાંધે. છેલ્લો અંશ છે ને ? એમ રાગાદિનો છેલ્લો અંશ છે એ એના રાગાદિને ન બાંધે. એ રાગનો અંશ છ કર્મનું બંધન ભલે થાય. એવો જ વસ્તુનો સ્વતઃ સ્વભાવ છે. આહાહા...! એ ગાથા કીધી. બીજી ગાથા. એ નહીં બીજી ગાથા. એની ને એની બીજી.

'સ્નિગ્ધપણે બે અંશવાળો પરમાણુ ચાર અંશવાળા સ્નિગ્ધ (અથવા રૂક્ષ) પરમાણુ સાથે બંધ અનુભવે છે;...' જોયું અનુભવે શબ્દ છે. એને અનુભવવું છે ક્યાં? પણ થાય. અનુસરીને

થાય. સમજાણું? ‘અથવા રૂક્ષપણે ત્રણ અંશવાળો પરમાણુ...’ એ તો દાખલા આપ્યા છે, હોં! રૂક્ષ ત્રણવાળો અને એ તો ચિકાશ પણ ત્રણવાળો, પાંચવાળો હોય તો એ બંધને પામે. ‘પરમાણુ પાંચ અંશવાળા સાથે જોડાયો થકો બંધાય છે.’ શું કહ્યું ‘પંડિતજી’? ત્રણ રૂક્ષવાળો, પાંચ રૂક્ષવાળા સાથે બંધાય તો દષ્ટાંત. પણ ત્રણ ચિકાશવાળો, પાંચ ચિકાશવાળા સાથે બંધાય. બે ને બે ચારવાળો, ત્રણ ને બે પાંચવાળો એમ રૂક્ષ કે ચિકાશ ગમે તે હો એ પ્રમાણે બંધાય. એક ન બંધાય. એકડે એક, બગડે બે. એક અંશવાળો બંધાય નહિ. બે અંશવાળો બંધાય. જુઓ! પુદ્ગલનો પણ એવો સ્વભાવ. એક ન બંધાય.

‘વળી (૨૫ મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક દ્વારા પુદ્ગલની ઉપેક્ષા કરી શુદ્ધ આત્માની ભાવના કરે છે) :-’

શ્લોક-૩૯

(અનુષ્ટુભ)

સ્કન્ધૈસ્તૈઃ ષટ્પ્રકારૈઃ કિં ચતુર્ભિરણુભિર્મમ ।

આત્માનમક્ષયં શુદ્ધં ભાવયામિ મુહુર્મુહુઃ ॥૩૯॥

[શ્લોકાર્થ :-] તે છ પ્રકારના સ્કંધો કે ચાર પ્રકારના અણુઓ સાથે મારે શું છે? હું તો અક્ષય શુદ્ધ આત્માને ફરી ફરીને ભાવું છું. ૩૯.

શ્લોક-૩૯ ઉપર પ્રવચન

સ્કન્ધૈસ્તૈઃ ષટ્પ્રકારૈઃ કિં ચતુર્ભિરણુભિર્મમ ।

આત્માનમક્ષયં શુદ્ધં ભાવયામિ મુહુર્મુહુઃ ॥૩૯॥

‘તે છ પ્રકારના સ્કંધો કે ચાર પ્રકારના અણુઓ સાથે મારે શું છે?’ ચીજ પર છે. હું તો એનો જાણનાર (છું). તે પણ મારામાં રહીને મારાથી જાણનાર (છું). આહાહા..! ‘હું તો અક્ષય શુદ્ધ આત્માને ફરી ફરીને ભાવું છું.’ મને આનંદનું પ્રયોજન છે તો મારો આનંદ આત્મા સચ્ચિદાનંદ છે. એ આનંદના અક્ષય સુખ. અક્ષય શુદ્ધ આત્મા, એને હું ફરીફરીને ભાવું છું. મારું આનંદનું પ્રયોજન છે તો આનંદ તો મારી પાસે છે. એવા અક્ષય, ન ક્ષય થાય એવો શુદ્ધ આત્મા, દ્રવ્ય સ્વભાવ પરિપૂર્ણ, એને હું ભાવું છું. ભાવું છું એનો અર્થ શું થયો? ‘ફરી ફરીને ભાવું છું.’ એવો પાઠ છે, લ્યો. ‘ભાવયામિ’ અને ચિંતયામી. વિકલ્પ

છે એ?

મુમુક્ષુ :- એકાગ્રતા છે.

ઉત્તર :- એકાગ્રતાની વાત લીધી. દરેક અર્થમાં ફેરફાર. શુદ્ધ આત્મા અક્ષય, ત્રિકાળ ધ્રુવસ્વરૂપ એવો ભગવાનઆત્મા, એની અંદર એકાગ્રતા હું કરું છું. મારે તો એ કામ છે. પરમાણુના પ્રકાર ચાર હો તો હો. મારે એની સાથે પ્રયોજન નથી. આહાહા...! મારો ભગવાન અનંતઆનંદ અને અનંત સ્વચ્છતા, શાંતિ, સ્થિરતા વગેરે શક્તિઓથી અક્ષય શુદ્ધ આત્મા છે. એવા આત્માને હું અંતર્મુખ થઈને 'ફરી ફરીને ભાવું છું.' વારંવાર એકાગ્રતા એમાં કરું છું. આ કરવાનું છે. આહાહા...!

જુઓ! સરવાળો આ કલ્પો. અજીવ જાણવા યોગ્ય છે. પણ જાણીને એના ઉપરથી લક્ષ છોડીને સ્વરૂપનું ધ્યાન, સ્વરૂપની ભાવના કરવાની છે. સમજાણું કાંઈ?

૨૬. પરમાણુનું વિશેષ કથન.

ગાથા-૨૬

અત્તાદિ અત્તમજ્ઞં અત્તંતં ણેવ ઙ્દિયગ્ગેજ્ઞં ।

અવિભાગી જં દવ્વં પરમાણૂ તં વિયાણાહિ ।।૨૬ ।।

આત્માદ્યાત્મમધ્યમાત્માન્તં નૈચેન્દ્રિયૈર્ગ્રાહ્યમ્ ।

અવિભાગિ યદ્રવ્યં પરમાણું તદ્ વિજાનીહિ ।।૨૬ ।।

પરમાણુવિશેષોક્તિરિયમ્ ।

યથા જીવાનાં નિત્યાનિત્યનિગોદાદિસિદ્ધક્ષેત્રપર્યન્તસ્થિતાનાં સહજપરમપારિણામિકભાવ-વિવક્ષાસમાશ્રયેણ સહજનિશ્ચયનયેન સ્વસ્વરૂપાદપ્રચ્યવનત્વમુક્તમ્, તથા પરમાણુદ્રવ્યાણાં પંચમભાવેન પરમસ્વભાવત્વાદાત્મપરિણતેરાત્મૈવાદિઃ, મધ્યો હિ આત્મપરિણતેરાત્મૈવ, અંતોપિ સ્વસ્યાત્મૈવ પરમાણુ । રતઃ ન ચેન્દ્રિયજ્ઞાનગોચરત્વાદ્ અનિલાનલાદિભિરવિનશ્ચરત્વાદવિભાગી હૈ શિષ્ય સ પરમાણુરિતિ ત્વં તં જાનીહિ ।

જે આદિ-મધ્યે અંતમાં પોતે જ છે, અવિભાગી છે,

જે ઇંદ્રિયી નહિ ગ્રાહ્ય છે, પરમાણુ જાણો તેહને. ૨૬.

અન્વયાર્થ :- [આત્માદિ] પોતે જ જેનો આદિ છે, [આત્મમધ્યમ્] પોતે જ જેનું મધ્ય છે અને [આત્માન્તમ્] પોતે જ જેનો અંત છે (અર્થાત્ જેના આદિમાં, મધ્યમાં અને

અંતમાં પરમાણુનું નિજ સ્વરૂપ જ છે), [ન એવ ઇન્દ્રિયૈઃ ગ્રાહ્યમ્] જે ઇન્દ્રિયોથી ગ્રાહ્ય (જણાવાયોગ્ય) નથી અને [યદ્ અવિભાગિ] જે અવિભાગી છે, [તત્] તે [પરમાણું દ્રવ્યં] પરમાણુદ્રવ્ય [વિજાનીહિ] જાણ.

ટીકા :- આ, પરમાણુનું વિશેષ કથન છે.

જેમ સહજ પરમ પારિણામિકભાવની વિવક્ષાનો આશ્રય કરનારા સહજ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ નિત્ય અને અનિત્ય નિગોદથી માંડીને સિદ્ધક્ષેત્ર પર્યંત રહેલા જીવોનું નિજ સ્વરૂપથી અચ્યુતપણું કહેવામાં આવ્યું, તેમ પંચમભાવની અપેક્ષાએ પરમાણુદ્રવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી પરમાણુ પોતે જ પોતાની પરિણતિનો આદિ છે, પોતે જ પોતાની પરિણતિનું મધ્ય છે અને પોતે જ પોતાનો અંત પણ છે (અર્થાત્ આદિમાં પણ પોતે જ, મધ્યમાં પણ પોતે જ અને અંતમાં પણ પરમાણુ પોતે જ છે, ક્યારેય નિજ સ્વરૂપથી ચ્યુત નથી). જે આવો હોવાથી, ઇન્દ્રિયજ્ઞાનગોચર નહિ હોવાથી અને પવન, અગ્નિ ઇત્યાદિ વડે નાશ પામતો નહિ હોવાથી, અવિભાગી છે તેને, હે શિષ્ય! તું પરમાણુ જાણ.

ગાથા-૨૬ ઉપર પ્રવચન

અત્તાદિ અત્તમજ્ઞં અત્તંતં ણેવ ઙ્દિયગ્ગેજ્ઞં ।

અવિભાગી જં દવ્વં પરમાણૂ તં વિયાણાહિ ।।૨૬।।

આચાર્ય કહે છે,

જે આદિ-મધ્યે અંતમાં પોતે જ છે, અવિભાગી છે,

જે ઇન્દ્રિયો નહિ ગ્રાહ્ય છે, પરમાણુ જાણો તેહને. ૨૬.

આહાહા..! એ પરમાણુમાં પણ નાનું ક્ષેત્ર અનંતગુણમાં અસંખ્યમા ભાગનું છતાં જીવના અનંતગુણની જેટલી સંખ્યા છે એટલા ગુણ એમાં છે. આ તે કેમ (બેસે). જેટલા જીવના ગુણની સંખ્યા એટલા જ ગુણની સંખ્યા (પરમાણુમાં છે). ભલે ચૈતન્ય ન હોય એમાં. પણ જડની પર્યાય-ગુણની સંખ્યા એટલી જ અનંતી છે એમાં. શું કહ્યું? લ્યો. બે વાર કહ્યું તો પણ? ‘હીરા’માં આમ કહેતા હશે? એક આત્મામાં જેટલા ગુણ છે એટલા જ ગુણ પરમાણુના જડના છે. એ નહિ પણ એટલા. શું કહ્યું? ‘પંડિતજી’! જેટલા એક આત્મામાં અનંતાગુણની સંખ્યા, એટલા જ ગુણો એક પરમાણુમાં (છે). એવા નહિ પણ એટલા. સંખ્યાએ એટલા જ છે. શું કહ્યું? ‘પંડિતજી’!

મુમુક્ષુ :- એક આત્મામાં પરમાણુમાં જેટલા ગુણ છે એટલી સંખ્યા...

ઉત્તર :- એટલી સંખ્યાએ. એ ગુણ નહિ. આત્મામાં તો જ્ઞાન, આનંદ આદિ છે. સમજાય

છે કાંઈ? આહાહા...! આ તો અસંખ્ય પ્રદેશી, પેલો એક પ્રદેશી. વસ્તુસ્વભાવ છે, એ વસ્તુસ્વભાવ છે. એમ મહાત્મ્ય આવતાં આ તારો સ્વભાવ, તારો સ્વભાવ અસંખ્યપ્રદેશી ક્ષેત્ર છે. એના ગુણ સ્વભાવની પહોળાઈ અસંખ્ય પ્રદેશી છે. ઓલા પરમાણુના ગુણની તો એક પ્રદેશી પહોળાઈ છે. તારા ગુણની અસંખ્યપ્રદેશી પહોળાઈ છે. એવો અંતર સ્વભાવ. અનંતજ્ઞાન, દર્શન, આનંદ પડ્યો છે એનો આશ્રય કર, એની ભાવના કર. બસ, કરવાનું આ છે. કરી કરીને, ભણી ભણીને, બધું જાણીને પણ આ કરવાનું છે. સુખી થવું હોય તો.

ટીકા :- ‘આ પરમાણુનું વિશેષ કથન છે. જેમ સહજ પરમ પારિણામિકભાવની વિવક્ષાનો આશ્રય કરનારા...’ શું કહે છે? જુઓ! આત્માનો ત્રિકાળ સહજ સ્વભાવિક પરમપારિણામિકભાવ, એની વિવક્ષાનો આશ્રય કરનારા, એના કથનનો અને એના ભાવનો આશ્રય કરનારા, ‘સહજ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ...’ ભગવાનઆત્મા સ્વભાવિક પરમપારિણામિકભાવની વિવક્ષા જેમાં કરવી છે. જેમાં ઉદયની, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયિકની (અપેક્ષા) નહિ. ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ, પરમસ્વભાવભાવ એ જેમાં કહેવું છે, એવો સહજ નિશ્ચયનય. સ્વભાવિક નિશ્ચયનય. દેખો! એ ‘નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ..’ ભગવાન નિત્ય છે. એ નિત્યથી કોઈ દિ’ ચ્યુત થયો નથી. પરમ પારિણામિકભાવ સ્વભાવથી કોઈ દિ’ ચ્યુત થયો જ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘અને અનિત્ય નિગોદથી માંડીને સિદ્ધક્ષેત્ર પર્યંત રહેલા જીવો...’ નિગોદથી માંડીને એ બધી પર્યાય છે ને? તે સિદ્ધ સુધી. ‘જીવોનું નિજ સ્વરૂપથી અચ્યુતપણું કહેવામાં આવ્યું...’ એ નિગોદથી માંડી સિદ્ધની પર્યાય સુધીમાં, બધા એના દ્રવ્યો જે પરમસ્વભાવભાવ છે, એનાથી કોઈ દિ’ ચ્યુત થયા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ફરીને. અમારા ‘શેઠી’! ફરી, ફરીને કહે છે ને! ફિર.

જે આ આત્મા નિત્ય વસ્તુ છે. કેવી? કે સ્વભાવિક પરમ પારિણામિકભાવનું કથન કરવાવાળો જે નય, એ નયની અપેક્ષાએ આત્મા ત્રિકાળી નિત્ય.. નિત્ય... નિત્ય... ધ્રુવ છે. અનંતઆનંદ, અનંતશાંતિ, અનંતસ્વચ્છતા, પ્રભુતા એવી શક્તિઓથી ભરેલું સહજ તત્ત્વ પારિણામિક સ્વભાવે નિત્ય છે. તે આત્મા, આ અપેક્ષાથી સહજ પારિણામિકભાવની નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ નિગોદથી માંડીને સિદ્ધ સુધીની જે પર્યાયવાળા છે એ જીવો પણ આવા નિત્ય ત્રિકાળ છે. એ નિત્યથી કોઈ દિ’ ચ્યુત થયા નથી. આહાહા...! વસ્તુના સ્વભાવની કથન કરવાની દિગંબર સંતોની શૈલી (બીજે) ક્યાંય છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- અલૌકિક.

ઉત્તર :- અલૌકિક વસ્તુ સ્વભાવ વર્ણવે છે. આહાહા...! એવી વાત સાંભળવા બીજા સંપ્રદાયમાં મળે એવી નથી. એવી આ ચીજ છે. કારણ કે છે નહિ ત્યાં. આ તો હતું એમાંથી આવ્યું છે. સમજાય છે કાંઈ? શું કહે છે?

પરમાણુની વ્યાખ્યા કરતા, પરમાણુ જેમ પોતે પોતાથી આદિ, મધ્ય અને અંત છે,

એમ આત્મા પણ વસ્તુસ્વભાવે પરમસ્વભાવ નિશ્ચયથી, નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ એ પોતે પોતાથી કોઈ દિ' ચ્યુત થયો નથી. પોતે જ પોતાની આદિમાં, પોતે જ પોતાના મધ્યમાં, પોતે જ પોતાના અંતમાં એ વસ્તુ ધ્રુવ છે એ એમ ને એમ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અનિત્ય નિગોદથી માંડીને...’ પર્યાયની વાત છે ને? ‘સિદ્ધક્ષેત્ર પર્યંત...’ એ સિદ્ધની પર્યાયમાં પણ, પરમસ્વભાવભાવ જે ધ્રુવ છે, એ પર્યાયમાં આવ્યો નથી. એ ધ્રુવપણે ચ્યુત થયો નથી. આહાહા...! એ ચૈતન્ય મહા હીરો, એની કિંમતું શું? જેના મૂલ્યાંકન કરતા પોતાની બુદ્ધિમાં મૂલ્યવાળો થઈ જાય છે. અમૂલ્ય રહેતો નથી. એવી ચીજ આ છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા પરમ સહજ પરમ પારિણામિકભાવ સહજ સ્વભાવિક પરમપારિણામિક (ભાવ), જેને કોઈ પર્યાયની, ઉદયની અપેક્ષા નથી, એવો જે સ્વભાવ. એવી સહજ નિશ્ચય પરમ પારિણામિકભાવને કહેવાવાળી એવી સહજ અને નિશ્ચય. એમ. એવો જે આત્મા, જેમ પરમાણુની આદિ, અંત અને મધ્યમાં પોતે જ છે. એમ આત્માના પરમ પારિણામિકભાવમાં નિત્યતામાં પોતે જ કાયમ છે. એમાંથી કોઈ દિ' ખસ્યો નથી. આહાહા...! ‘નિજ સ્વરૂપથી અચ્યુતપણું કહેવામાં આવ્યું...’ છે. કઈ નયે?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારનયે.

ઉત્તર :- ના, ના. ઈ નિશ્ચય આવ્યું.

‘સહજ પરમ પારિણામિકભાવની વિવક્ષાનો આશ્રય કરનારા...’ એને કહેવાનો આશ્રય કરનારી એવી નિશ્ચયનય. એની અપેક્ષાએ પોતે નિત્ય છે તે. અનંત જીવો પર્યાયમાં નિગોદ હો કે પર્યાયમાં ત્રસ હો કે પર્યાયમાં સિદ્ધ હો, છતાં એ જીવોનું નિજ સ્વરૂપથી અચ્યુતપણું નિશ્ચયથી, નિત્યથી અચ્યુત છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા...! જુઓ તો એક ટીકા ! સમજાણું કાંઈ? કહે છે કે નિગોદની પર્યાયો સાતમી નરકના નારકીની પર્યાય હોય, અંતિમ ત્રૈવેયકની મિથ્યાદષ્ટિની પર્યાય હોય કે ક્ષાયિક સમક્રિતીની પર્યાય હોય કે સિદ્ધની પર્યાય હોય, આહાહા...! જેમાં અનંતો આનંદ અને અનંતી શાંતિ પ્રગટી છે એવી પર્યાય હોય, છતાં વસ્તુ જે નિત્ય છે એમાંથી એ કોઈ દિ' ચ્યુત થઈ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ ?

એ રહેલા જીવોનું. પાછું ઘણા બધા અનંત જીવ છે ને? એક જીવ નથી. અનંત આત્માઓ છે. નિગોદથી માંડીને સિદ્ધ. ત્યાં સુધી લીધા ને? નિગોદના અનંત આત્માઓ અને સિદ્ધના અનંત આત્માઓ અને વચમાં સાધક અને બાધક એવા અસંખ્ય આત્માઓ. સમજાણું કાંઈ? અક્ષરના અનંતમાં ભાગની જ્ઞાનની પર્યાય ઉઘડેલી બાકી છે નિગોદને અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાય ઉઘડેલી છે પૂરી. અને વચમાં સાધકજીવને મોક્ષમાર્ગની પર્યાય ઉઘડેલી છે. અને મિથ્યાદષ્ટિ પંચેન્દ્રિય આદિમાં બધા આવી ગયા. એની પર્યાયમાં તીવ્ર મિથ્યાત્વ, ગ્રહિત મિથ્યાત્વનો પર્યાય પરિણમ્યો છે. કે સિદ્ધ અનંત કેવળજ્ઞાનપણે થયા છે. આહાહા...! છતાં એ જીવો પોતાના નિત્ય ધ્રુવ સ્વરૂપથી કોઈ દિ' ખસ્યા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘પંડિતજી’! વાહ! બે લીટીમાં તો કેટલું સમાડી દીધું!

પરમાણુ જેવો અજીવ પદાર્થ એને રહેવાને કોઈની જરૂર નથી. એ પોતે જ પોતાથી છે. પોતે પોતાથી આદિમાં, મધ્યમાં અને અંતમાં છે. એમ ભગવાનઆત્મા નિગોદથી માંડીને સિદ્ધ સુધી બધા આવી ગયા વચમાં? વાઘ અને વરુ, માંસના ખાનારાના પર્યાય. પર્યાય એની છે. બાકી માંસ બીજી ભિન્ન (પર્યાય છે). એવી પર્યાયમાં પણ, સિદ્ધની પર્યાયમાં પણ, તીવ્ર ગ્રહિત મિથ્યાત્વની પર્યાયમાં પણ... સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! વસ્તુ નિત્ય ધ્રુવ તો પોતાથી કદી ખસી જ નથી, કદી એ પર્યાયમાં આવી નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કહો, આ વાત હતી? જુઓ! વાત છે પરમાણુની, એમાં નાખ્યો આત્મા.

‘તેમ પંચમભાવની અપેક્ષાએ...’ જુઓ! ‘પરમાણુદ્રવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી...’ પંચમભાવની અપેક્ષાએ, હોં! ‘પરમાણુદ્રવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી પરમાણુ પોતે જ પોતાની પરિણતિ...’ પરિણતિ શબ્દે અહીંયાં પર્યાય ન લેવી. કેમકે અહીંયાં પંચમભાવની ત્રિકાળની અપેક્ષા છે. સમજાણું કાંઈ? પરમાણુનો જે ત્રિકાળી પંચમભાવ એની અહીં વાત છે. નહિતર એની પર્યાય એ પારિણામિકભાવની પર્યાય છે. પણ અહીંયાં એ સિદ્ધ નથી કરવું. પાઠમાં તો આદિ પોતે વસ્તુ છે, પરમાણુ સૂક્ષ્મ, એ પોતે પોતાની આદિ, પોતે પોતાનું મધ્ય અને પોતે પોતાનો અંત. સમય કહેવા માટે, બીજો કાંઈ ભેદ છે નહિ.

‘તેમ પંચમભાવની અપેક્ષાએ...’ કોનો આ પંચમભાવ? પરમાણુનો. ‘પરમાણુદ્રવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી...’ જુઓ! પછી એમ લીધું ને ત્યાં? એનો પરમસ્વભાવ છે એટલે દ્રવ્ય લીધું. ‘પરમાણુ પોતે જ પોતાની પરિણતિનો આદિ છે,...’ એટલે કે પરમાણુ પોતે પોતાના ભાવની આદિ છે. એમ. પરિણતિ શબ્દે અહીંયાં પર્યાય નહિ પણ એનો ભાવ. સમજાણું કાંઈ? ‘પોતે જ પોતાની પરિણતિનું મધ્ય છે...’ એટલે પોતે જ પોતાના સ્વભાવનું પણ પોતે જ મધ્ય છે. વસ્તુ ધ્રુવ... ધ્રુવ... દ્રવ્ય. આહાહા...! ‘અને પોતે જ પોતાનો અંત પણ છે (અર્થાત્ આદિમાં પણ પોતે જ,...)’ એમ લીધું છે. જુઓ! સરવાળો. પરિણતિમાં અહીં પંચમભાવ છે ને અહીંયાં તો. અને પરમસ્વભાવ લીધો છે ને? પંચમભાવમાં પરમ સ્વભાવ સાથે ન લેતા પછી લીધો. એટલે ઓલું દ્રવ્ય જ સિદ્ધ કરવું છે ત્યાં તો. વસ્તુ પરમાણુ દ્રવ્ય. આહાહા...! અતીન્દ્રિય વસ્તુ એક પરમાણુ, એક આકાશના પ્રદેશમાં એવા અનંતા પરમાણુના અનંતા સ્કંધ સમાય, એવો એક પરમાણુ આવો છે, કહે છે. આહાહા...! જેની આદિ, અંત અને મધ્યમાં વસ્તુ પોતે જ છે, બસ. કહો, સમજાણું? પોતે જ છે.

‘(ક્યારેય નિજ સ્વરૂપથી ચ્યુત થતો નથી).’ શું કીધું? એ પરમાણુ જે દ્રવ્ય છે એ કોઈ દિ’ ચિકાશ-લુખાશની પર્યાયમાં આવતો નથી. એક ચીકાશ ગુણ હો, બે હો, કે ત્રણ હો, બંધયોગ્ય હો કે બંધને અયોગ્ય હો. વસ્તુ દ્રવ્ય જે છે, વસ્તુ પંચમભાવવાળું તત્ત્વ, એ કોઈ દિ’ પર્યાયમાં આવતું નથી. ઓહોહો...! નહિતર એની પરમાણુની જે પર્યાય છે

એ તો પારિણામિકભાવની જ પર્યાય છે. કારણ કે એને કાંઈ ઉદય કે એવું કાંઈ છે નહિ. પણ એ વસ્તુ જે ત્રિકાળ પંચમભાવ છે, વસ્તુ શક્તિ, ભાવ-શક્તિ. અરે...! જુઓ તો ખરા. વસ્તુ નાની-મોટી એમ ન દેખવી. એનો સ્વભાવ (જોવો). અરે...! આવા પરમાણુનો આવો સ્વભાવ કે એક ગુણની ચિકાશ હોય, અનંતગુણની ચિકાશ હોય, એક ગુણની લુખાશ હોય, અનંતગુણની લુખાશ હોય. ભારેપણે પરિણમ્યો હોય કે હળવાપણે પરિણમ્યો હોય છતાં પરમાણુ તો તેનો તે જ છે. એ ભારે-હળવામાં આવ્યો નથી. સમજાણું કાંઈ? કહો, 'પ્રકાશદાસજી'! ક્યારેય આવ્યું હતું? ત્રણ વર્ષમાં ક્યારેય સાંભળ્યું હતું? આહાહા..!

‘(ક્યારેય નિજ સ્વરૂપથી ચ્યુત નથી).’ એટલે? પંચમભાવવાળું અજીવ પરમાણુ તત્ત્વ ક્યારેય પોતાની પર્યાયમાં આવ્યું નથી. દુર્ગંધ પર્યાય હો કે સુગંધ હો. ચિકાશની હોય કે લુખાશની હોય, ઠંડાની હોય કે ગરમની હોય કે ભારેની હોય કે હળવાની હોય. પરમાણુમાં ભારે પર્યાય હોય? છે. પરમાણુની. ભારે અને હળવી પર્યાય થઈ છે. જુઓ ખૂબી! આમાં ભારે-હળવી થઈ છે. પરમાણુ એકની, હોં! અને એમાં જુદો છે. છતાં એ ભારે-હળવાની પર્યાયમાં એ પંચમભાવનું દ્રવ્ય આવ્યું નથી. આહાહા..! જુઓને! કેટલું લોજિક છે કે નહિ આ બધું? કે તમારું વક્રિલાતનું લોજિક હશે એકલું? વસ્તુવિજ્ઞાન છે. વસ્તુવિજ્ઞાન છે આ. આહાહા..!

આમાં પરમાણુ ભારે છે કે એવો ને એવો રહ્યો છે? આ જુઓ એટલા સ્કંધમાં આવતા ઠર્યો કે નહિ એટલો? પર્યાય સ્કંધમાં આવ્યો ત્યારે થઈને. પરને લઈને થઈ? એ પણ ખોટી વાત છે. સ્કંધમાં આવ્યો માટે પરમાણુ ધારેલી પર્યાયપણે પરિણમ્યો છે એ ખોટી વાત છે અને ભારેપણે પર્યાય પરિણમે છતાં દ્રવ્ય એમાં પર્યાયમાં આવ્યું છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? ‘વજુભાઈ’! ભાઈ! આ હજી વાંચવાનું થયું. ઓલી ફેરે નહોતું વાંચ્યું. પાંચ વર્ષ પહેલા આ અજીવનું મૂકી દીધું હતું. અજીવ, વ્યવહાર અને છેલ્લો ઉપયોગ, એ ત્રણ મુકી દીધા હતા. આ વખતે કહે બધું સરખું વાંચવું.

મુમુક્ષુ :- શું કહ્યું? મહારાજ!

ઉત્તર :- પહેલા વાંચન કર્યું હતું ત્યારે અધિકાર છોડી દીધા હતા. આ વ્યવહાર અધિકાર છે ને તો છોડી દીધો હતો. વ્યવહારનો અધિકાર, આ અધિકાર અને છેલ્લો ઉપયોગનો અધિકાર છે. આ વખતે સળંગ લીધું છે. સારું કર્યું, લ્યો, અમારે ‘વજુભાઈ’ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર તો મહારાજ નિશ્ચયને બતાવે છે.

ઉત્તર :- અંદર એમ છે. વ્યવહાર નિશ્ચયને બતાવે છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! એમ ન માનવું કે આ વળી પરમાણુની આવી વ્યાખ્યા શું વળી? એ વ્યાખ્યામાં ભગવાન સમાય જાય છે. કહે છે કે આવા પરમાણુઓ એની ગમે તે પર્યાયપણે થયેલ હો, ભારે-હળવો. શું કહેવાય પછી? બે, ચાર, ચિકાશ-લુખાશ તો છે. ઠંડો-ઉનો તો ઓલામાં આવ્યું.

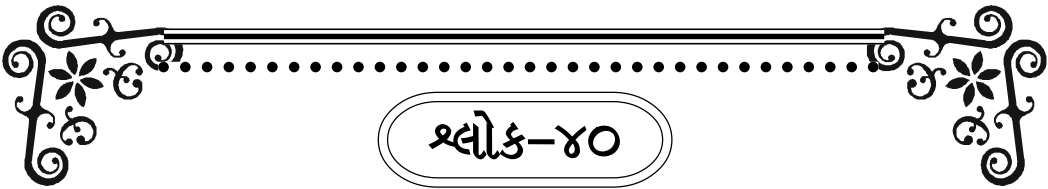
કર્કશ અને સુવાળું. કર્કશ અને સુવાળી પર્યાય, ભારે અને હળવી પર્યાય. એ સ્થૂળમાં હોય છે. પરમાણુમાં હોય છે. એ સમયમાં પણ એ પરમાણુ એમાં નથી આવ્યો, દ્રવ્ય એમાં નથી આવ્યું. આહાહા...! પર્યાય પર્યાયપણે થઈ, દ્રવ્ય પર્યાયપણે આવ્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્ય પર્યાયપણે આવી જાય તો દ્રવ્યનો નાશ થઈ જાય.

ઉત્તર :- નાશ થઈ જાય. પણ આવે જ નહિ. બે અંશો ભિન્ન છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એમ ભગવાનઆત્મા નિગોદથી માંડીને કેટલા જીવો લીધા. એક શરીરમાં અનંત જીવ, એક આંગળના અસંખ્ય ભાગમાં, શક્કરકંદમાં, બટાકામાં અસંખ્ય શરીર, એક શરીરમાં અનંત જીવ, સિદ્ધ કરતા અનંતગુણા, એ બધાની પર્યાય ભલે અભવિની પર્યાય હોય કહે છે. આહાહા...! ગ્રહિત મિથ્યાત્વના તીવ્રપણે કષાયખાનાના કારખાના માંડી (બેઠી હોય), ભાવમાં, ડોં! ભાવની પર્યાય આ તો. ગાયો અને ભેંસો રાખે છે ને આમ? પડે માથે ફડાક. ઓલી કોર જુદું અને આ જુદું. એવા મિથ્યાત્વની જે તીવ્ર કષાયની અવસ્થા છે, એમાં પણ દ્રવ્ય તો નિત્ય છે. એ દ્રવ્ય એમાં આવ્યું નથી. સમજાણું કાંઈ? અને જે સિદ્ધપણે પરિણમ્યા... આહાહા...! એ પર્યાયપણે પણ દ્રવ્ય તો આવ્યું નથી, કહે છે. અહો...! એવું ને એવું છે કહે છે. એમાં ભેદ કે ખંડ કંઈ છે નહિ. આહાહા...! એવો ભગવાનઆત્મા, એની અંતરમાં એકાગ્રતા કર એ તારા કલ્યાણનો રસ્તો છે. આહાહા...! આ તો બધી વાતું કરીને મરી ગયો, આ વ્રત અને આ તપ. હેરાન..હેરાન (થઈ ગયો). કાયકલેશ. સમજાણું?

સહજાનંદ પ્રભુ! સહજ પરમ પારિણામિકભાવની કહેનારી એવી સહજ નિશ્ચયનયથી, એ તો એવો ને એવો છે. 'જે આવો હોવાથી,...' એ પરમાણુ 'ઈદ્રિયજ્ઞાનગોચર નહિ હોવાથી...'. ઈદ્રિયજ્ઞાનગોચર નથી. 'અને પવન, અગ્નિ ઈત્યાદિ વડે નાશ પામતો નહિ હોવાથી, અવિભાગી છે તેને, હે શિષ્ય! તું પરમાણુ જાણ.' આને તું પરમાણું જાણ. આહાહા...! 'યોગસાર'માં તો કહ્યું છે કે છ દ્રવ્યને પ્રયત્નથી જાણ. એવી ગાથા આવે છે. છ દ્રવ્યનું વ્યવહારું જ્ઞાન પણ તું પ્રયત્નથી જાણ.

['હવે ૨૬ મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

શ્લોક-૪૦

(અનુષ્ટુભ)

અપ્યાત્મનિ સ્થિતિં બુદ્ધવા પુદ્ગલસ્ય જહાત્મનઃ ।

સિદ્ધાસ્તે કિ ન તિષ્ઠંતિ સ્વસ્વરૂપે ચિદાત્મનિ ॥૪૦॥

[શ્લોકાર્થ :-] જડાત્મક પુદ્ગલની સ્થિતિ પોતામાં (-પુદ્ગલમાં જ) જાણીને (અર્થાત્ જડસ્વરૂપ પુદ્ગલો પુદ્ગલના નિજ સ્વરૂપમાં જ રહે છે એમ જાણીને), તે સિદ્ધભગવંતો પોતાના ચૈતન્યાત્મક સ્વરૂપમાં કેમ ન રહે? (જરૂર રહે.) ૪૦.

શ્લોક-૪૦ ઉપર પ્રવચન

અપ્યાત્મનિ સ્થિતિં બુદ્ધવા પુદ્ગલસ્ય જડાત્મનઃ ।

સિદ્ધાસ્તે કિં ન તિષ્ઠંતિ સ્વસ્વરૂપે ચિદાત્મનિ ॥૪૦॥

શ્લોકાર્થ :- ‘જડાત્મક પુદ્ગલની સ્થિતિ પોતામાં (-પુદ્ગલ જ) જાણીને...’ જ્યારે પરમાણુ પણ આવો જડ પોતામાં રહે છે... આહાહા..! એમ કહે છે. જેને કંઈ ભાન નથી, જેમાં જ્ઞાન નથી, એવો પરમાણુ પણ પોતે પોતામાં દ્રવ્ય તરીકે કાયમ રહે છે. ‘અર્થાત્ જડસ્વરૂપ પુદ્ગલો પુદ્ગલના નિજ સ્વરૂપમાં રહે છે એમ જાણીને), તે સિદ્ધભગવંતો પોતાના ચૈતન્યાત્મક સ્વરૂપમાં કેમ ન રહે?’ જ્યારે પરમાણુ પણ આવા દ્રવ્યસ્વરૂપમાં ત્રિકાળ રહે છે તો સિદ્ધસ્વરૂપ એવો ભગવાનઆત્મા, સિદ્ધ ભગવંતોની વ્યાખ્યા ભાષા લીધી, પણ બધા આત્માની વાત છે. અરે..! આ આત્મા પોતાના દ્રવ્યમાં કેમ ન રહે? દ્રવ્ય તો એવું ને એવું છે, ત્યાં કેમ ન જાય ? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત, ભાઈ! દિગંબર સંતોની કથની, જડની હોય તો પણ જુદી, ચૈતન્યની જુદી, વાતું જુદી, ભાઈ! માણસ માને છે કે આ સંપ્રદાય છે. વાડો છે એમ નથી ભગવાન! આ તો વસ્તુની સ્થિતિની મર્યાદાની વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ખુલાસો કરીને બતાવ્યું આપે, નહિતર અમને કોણ બતાવત?

ઉત્તર :- આહાહા..! ભગવાન! પરમાણુ જ્યારે પોતાની જડની સ્થિતિમાંથી ખસતો નથી તો દ્રવ્ય સ્વભાવ એવો ભગવાન પોતામાં પોતાથી કેમ ખસે? અને ત્યાં દષ્ટિ માંડીને એમાં રહે, એમ કહે છે. પર્યાયમાં પાછો, હોં! આવું સ્વરૂપ છે તે ખસ્યું નથી. એવું જેને જ્ઞાન થાય તે એમાં રહે છે. રહેલો છે જ. દરેકનો રહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! કહે છે કે જડસ્વરૂપ પુદ્ગલ જ્યારે પોતાની જાતમાં રહે છે, તો આ ભગવાન પોતે દ્રવ્યસ્વભાવ જેવો છે, એમાં કેમ ન રહે હવે? પર્યાયથી કેમ ન રહે એમ કહે છે, હોં! સમજાણું કાંઈ? એની જ્ઞાનની પર્યાયમાં એમ આવે કે આ તો આમ ને આમ છે. ત્યારે તેણે આમ ને આમ છે એમ જાણ્યું કહેવાય. ‘પોપટભાઈ’! આહાહા..!

પોપટ છે એ ભૂંગળીને પકડીને આમ (ઉંધો) થઈ ગયો. એનામાં ઉડવાની શક્તિ તો છે, પણ આમ થઈ ગયો છે એટલે જાણે હું ઊંધો છું (એમ માને છે). આમ છોડે એટલે ફટ ઊડી જાય. ભલે આમ હેકે માથું હોય. અરે..! આવો તારો સ્વભાવ. પરમાણુએ જ્યારે

નિત્યપણું છોડ્યું નહિ, તો તારો નિત્ય આનંદકંદ પ્રભુ કેમ પોતાને છોડે? એવી દૃષ્ટિ કેમ ન કરે? અને એવી સ્થિરતા કેમ ન કરે? એમ કહે છે અહીં તો. આહાહા...! એય...! 'જેઠાલાલભાઈ'!

એ પરમાણુ નિત્ય છે. આવો ને આવો રહ્યો છે. એવું એને એની પર્યાયને ખબર નથી. પરમાણુની પર્યાયને ખબર છે? આની પર્યાયની આને ખબર છે કે પરમાણુ એવો ને એવો નિત્ય રહ્યો છે. એ રીતે પરમાણુ જ્યારે આમ એનામાં રહે છે અને પર્યાયમાં આવતો નથી, તો હું એક દ્રવ્યસ્વભાવ ત્રિકાળી આનંદકંદ પ્રભુ! હું કેમ પર્યાયમાં આવું? એમ માનતા પર્યાયને દ્રવ્યમાં સ્થિર કરે છે. સમજાણું કાંઈ? 'વાડીભાઈ'! આવી લહેર છે દિગંબર સંતોની. આહાહા...! આ મુનિ છે માટે એની ટીકા માન્ય નથી, એમ કહે છે. અરે...! ભગવાન શું કરે છે તું આ? ભાઈ! તને ખબર નથી. આહાહા...! એણે ક્યાં લઈને મુક્યું, જુઓ તો ખરા! વાત પરમાણુની કરે છે ને વાત અહીં કરી નાખી. ભાઈ! પરમાણુની આદિ-અંતમાં પોતે છે. એને કોઈ અપેક્ષાની જરૂર નથી. એને તો ખબર પણ નથી કે આદિ-અંતમાં હું નો હું છું કે નહિ. એના જાણનારની પર્યાયમાં એમ આવ્યું કે આ તો એમ ને એમ છે. આ જાણનારની પર્યાય, આ આત્મા એમ ને એમ છે, એમાં કેમ ન ઠરે? એમ કહે છે. 'હીરાભાઈ'!

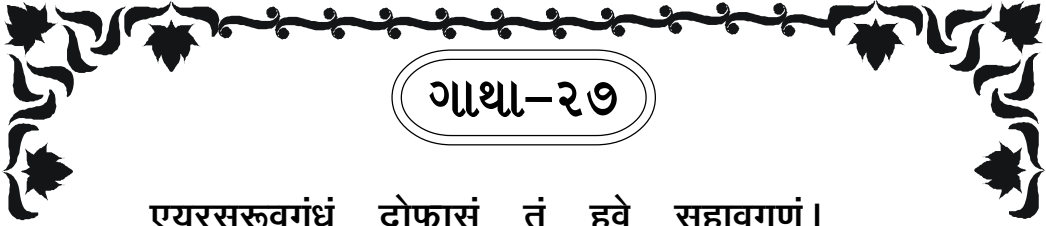
'(સ્વરૂપમાં જ રહે છે એમ જાણીને),...' જાણીને કહ્યું છે ને? 'વિહાણ' હતું ને? ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે 'વિહાણ', એમ હતું ને? વિશેષે જાણ. પણ એ જાણવાનું પ્રયોજન શું પાછું? કે પરમાણુ આવો છે... જેણે જે જ્ઞાનની દશાએ એક એક પરમાણુ એવા કેટલા? આત્માની સંખ્યા કરતા અનંતગુણા. એવા પરમાણુ પણ દ્રવ્યે એમ ને એમ રહે છે. એવી જ વસ્તુની સ્થિતિ છે. એની તો એને ખબર નથી. એને ખબર કરનારું આ જ્ઞાન, એને જેમ દ્રવ્યને એમ ને એમ છે એમ રહે છે એમ જાણે છે, તો તું પણ એમને એમ સહજ પારિણામિકભાવે છો. એમાં કેમ સ્થિર ન થા? એમાં કેમ ન જાય? આહાહા...! એ... 'હિરાભાઈ'! ઊંચા કર્યા છે આમ.

અરે...! સિદ્ધ ભગવંત. એ સિદ્ધ ભગવાન જ આ આત્મા છે. નિશ્ચયથી સિદ્ધ ભગવાન જ છે ને. વસ્તુ પોતે સિદ્ધ જ છે. શુદ્ધધ્રુવ. એ 'પોતાના ચૈતન્યાત્મક..' ચૈતન્યરૂપ 'સ્વરૂપમાં કેમ ન રહે?' આહાહા...! જ્યારે જેના જ્ઞાનમાં એમ આવ્યું કે પરમાણુ દ્રવ્ય, અનંતા અનંતા જડ જેને કાંઈ જ્ઞાન નથી, જેની કાંઈ ખબર નથી, અમે જગતના તત્ત્વ છીએ કે નહિ એવી પણ જેને ખબર નથી. આહાહા...! એવા તત્ત્વોનો, એવું ને એવું દ્રવ્ય રહે છે એવો જાણનાર ભગવાન, એ અનંતા પરમાણુ દ્રવ્યપણે તો એમ ને એમ છે. પર્યાયમાં આવ્યા નથી. એવું જાણનારો પર્યાય જ્ઞાનનો, એ તારું દ્રવ્ય પણ એમ ને એમ છે. બહાર આવ્યું નથી. એવું સ્વરૂપ તરફ નિર્ણય કરીને કેમ ન ઠરે? આહાહા...!

(શ્વેતાંબરના) ૩૨-૪૫ (સૂત્રો) વાંચો તો આ મળે એવું નથી. આ એક-એક કડીમાં... આહાહા...! આ દ્વિગંબર ધર્મ એટલે આત્મધર્મ. ‘છોટાભાઈ’ કહેતા કે હવે આ દ્વિગંબર ધર્મ બહાર આવ્યો. નહિતર સંતાઈ ગયો હતો. ‘છોટાભાઈ’ ‘કલોલ’ રહે છે ને. દ્વિગંબર ધર્મ કાંઈ ગણતરીમાં નહોતો. બહારમાં શ્વેતાંબર-શ્વેતાંબર. ‘અમદાવાદ’માં ને બધે ભાઈ બે-ત્રણ દિવસ પહેલા કહેતા હતા. ભાઈ કહેતા હતા ‘છોટાભાઈ’. અરે...! દ્વિગંબર ધર્મ એટલે આવું આત્માનું સનાતન સ્વરૂપ. એ કોઈ પક્ષ અને વાડો નથી.

મુમુક્ષુ :- સમજાવનાર નહોતા એટલે ક્યાંથી બહાર આવે?

ઉત્તર :- જે વખતે હોય એમ આવે ને. કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! કારણપરમાણુ, કાર્યપરમાણુ... કાઠીને પાછું નાખ્યું કે એ પરમાણુ પર્યાયમાં નથી આવ્યો, હોં! એક ગુણપણે પરિણમે.. ભાઈ! ગજબ વાત છે. વસ્તુની સ્થિતિને પ્રસિદ્ધ કરવાની રીત અલૌકિક છે. ઓહોહો...! જ્યારે પરમાણુ જેવા જડ પણ, ગમે તેટલી ભારે-હળવી, ચિકાશ-લુખાશપણે દ્રવ્ય થતું નથી. ઓહોહો...! તો આવું દ્રવ્ય, ભગવાનઆત્માનું દ્રવ્ય એ સંસારની પર્યાયપણે કેમ આવે અને કેમ જાય? કેમ થાય ? એટલે એની દષ્ટિ દ્રવ્યમાં જતાં, એ સિદ્ધપણે પરિણમવાની લાયકાત અંદર થઈ જાય, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો, એ ૪૦મો શ્લોક થયો. ૨૭મી ગાથા.

ગાથા-૨૭

एयरसरुवगंधं दोफासं तं हवे सहावगुणं ।
विहावगुणमिदि भणिदं जिणसमये सब्बपयऽत्तं ॥२७॥

एकरसरुपगंधः द्विस्पर्शः स भवेत्स्वभावगुणः ।

विभावगुण इति भणितो जिनसमये सर्वप्रकटत्वम् ॥२७॥

સ્વભાવપુદ્ગલસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

તિક્તકટુકકષાયામ્લમધુરામિધાનેષુ પંચસુ રસેષ્વેકરસઃ, શ્વેતપીતહરિતારુણકૃષ્ણવર્ણેષ્વેકવર્ણઃ, સુગન્ધદુર્ગન્ધયોરેકગંધઃ, કર્કશમૃદુગુરુલઘુશીતોષ્ણરિન્ગધરૂક્ષામિધાનામષ્ટાનામન્ત્યચતુઃ-સ્પર્શાવિરોધસ્પર્શનદ્વયમ્, એતે પરમાણોઃ સ્વભાવગુણાઃ જિનાનાં મતે । વિભાવગુણાત્મકો વિભાવપુદ્ગલઃ । અસ્ય દ્વયણુકાદિસ્કંધરૂપસ્ય વિભાવગુણાઃ સકલકરણગ્રામગ્રાહ્યા इत्यर्थः ।

તથા ચોક્તં પંચાસ્તિકાયસમયે-

एयरसवण्णगंधं दोफासं सदकारणमसद्धं ।

खंधंतरिदं द्रव्यं परमाणुं तं वियाणाहि।।
उक्तं च मार्गप्रकाशे -

(अनुष्टुभ)

‘वसुधान्त्यचतुःस्पर्शेषु चिन्त्यं स्पर्शनद्वयम्।
वर्णो गन्धो रसश्चैकः परमाणोः न चेतरे।।’

બે સ્પર્શ, રસ-રૂપ-ગંધ એક, સ્વભાવગુણમય તેહ છે;
જિનસમયમાંથી વિભાવગુણ સર્વાક્ષપ્રગટ કહેલ છે. ૨૭.

અન્વયાર્થ :- [एकरसरूपगंधः] જે એક રસવાળું, એક વર્ણવાળું, એક ગંધવાળું અને [द्विस्पर्शः] બે સ્પર્શવાળું હોય, [स] તે [स्वभावगुणः] સ્વભાવગુણવાળું [भवेत्] છે; [विभावगुणः] વિભાવગુણવાળાને [जिनसमये] ‘જિનસમયમાં [सर्वप्रकटत्वम्] સર્વપ્રગટ (સર્વ ઈન્દ્રિયોથી ગ્રાહ્ય) [इति भणितः] કહેલ છે.

ટીકા :- આ, સ્વભાવપુદ્ગલના સ્વરૂપનું કથન છે.

તીખો, કડવો, કષાયલો, ખાટો અને મીઠો એ પાંચ રસોમાંનો એક રસ; ઘોળો, પીળો, લીલો, રાતો અને કાળો એ (પાંચ) વર્ણોમાંનો એક વર્ણ; સુગંધ અને દુર્ગંધમાંની એક ગંધ; કઠોર, કોમળ, ભારે, હળવો, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ (ચીકણો) અને રૂક્ષ (લૂખો) એ આઠ સ્પર્શોમાંથી છેલ્લા ચાર સ્પર્શોમાંના અવિરુદ્ધ બે સ્પર્શ; આ જિનોના મતમાં પરમાણુના સ્વભાવગુણો છે. વિભાવપુદ્ગલ વિભાવગુણાત્મક હોય છે. આ ‘દ્વિ-અણુકાદિસ્કંધરૂપ વિભાવપુદ્ગલના વિભાવગુણો સકળ ઈન્દ્રિયસમૂહ વડે ગ્રાહ્ય (જણાવાયોગ્ય) છે.-આમ (આ ગાથાનો) અર્થ છે.

એવી રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી પંચાસ્તિકાયસમયમાં (૮૧મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

‘[गुथार्थ :-] એક રસવાળો, એક વર્ણવાળો, એક ગંધવાળો અને બે સ્પર્શવાળો તે પરમાણુ શબ્દનું કારણ છે, અશબ્દ છે અને સ્કંધની અંદર હોય તોપણ દ્રવ્ય છે (અર્થાત્ સદાય સર્વથી ભિન્ન, શુદ્ધ એક દ્રવ્ય છે).’

વળી માર્ગપ્રકાશમાં (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

૧. સમય = સિદ્ધાંત; શાસ્ત્ર; શાસન; દર્શન; મત.

૨. બે પરમાણુઓથી માંડીને અનંત પરમાણુઓનો બનેલો સ્કંધ તે વિભાવપુદ્ગલ છે.

‘[શ્લોકાર્થ :-] પરમાણુને આઠ પ્રકારના સ્પર્શોમાંથી છેલ્લા ચાર સ્પર્શોમાંના બે સ્પર્શ, એક વર્ણ, એક ગંધ અને એક રસ સમજવાં, અન્ય નહિ.’

ગાથા-૨૭ ઉપર પ્રવચન

एयरसरूवगंधं दोफासं तं हवे सहावगुणं ।
विहावगुणमिदि भणिदं जिणसमये सब्बपयऽत्तं ।। २७ ।।

ગુણ-ગુણ શબ્દ વાપર્યો છે હોં. છતાં એ પર્યાય છે.

બે સ્પર્શ, રસ-રૂપ-ગંધ એક, સ્વભાવગુણમય તેહ છે;

જિનસમયમાંહી વિભાવગુણ સર્વાક્ષપ્રગટ કહેલ છે. ૨૭.

ટીકા :- ‘આ સ્વભાવપુદ્ગલના સ્વરૂપનું કથન છે. તીખો, કડવો, કષાયલો, ખાટો અને મીઠો એ પાંચ રસોમાંનો એક રસ;...’ પરમાણુમાં હોય છે. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે પરમાણુનો ગુણ રસ છે એ તો ત્રિકાળ છે. આ તો પર્યાયો છે, આ પર્યાયો છે. ખાટો-મીઠો એ પર્યાય છે, ગુણ નથી. શું કહ્યું? ‘પંડિતજી’! પર્યાય છે એ તો, રસગુણ છે. આ ખાટો-મીઠો રસ એ તો પર્યાય છે. એ રસગુણ પણ પર્યાયમાં આવ્યો નથી.

‘ધોળો, પીળો, લીલો, રાતો અને કાળો એ (પાંચ) વર્ણોમાંનો એક વર્ણ;...’ છે. વર્ણોમાંનો. વર્ણ એટલે ગુણનો નહિ આ. વર્ણગુણ તો ત્રિકાળી છે, તેની આ પર્યાય છે. પર્યાયને અહીં ગુણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! છતાં એ કાળી, રાતી આદિ પર્યાયમાં દ્રવ્ય નથી આવ્યું. નિત્ય રસથી ભરેલું તત્ત્વ આવી પર્યાયપણે આવતું નથી. આહાહા...! આ વીતરાગનું વિજ્ઞાન જ જુદી જાતનું છે. આ પહેલા અજીવનું વાચ્યું નહોતું ને. હવે કહે આ વાંચો.

‘સુગંધ અને દુર્ગંધમાંની એક ગંધ;...’ સુગંધ-દુર્ગંધ તો પર્યાય છે. ગંધ નામનો ગુણ ત્રિકાળ છે. આહાહા...! અરે...! પરમાણુનો ગુણ, ધ્રુવ પણ જ્યાં પર્યાયમાં ન આવે, દ્રવ્ય પર્યાયમાં ન આવે એનો અર્થ કે દ્રવ્યના અનંતા ગુણો પર્યાયમાં ન આવે. આહાહા...! વીતરાગના કથનો વીતરાગભાવની પ્રસિદ્ધિ કરે છે. આહાહા...! ભગવાન! ગમે તે પર્યાયપણે તારી દશા હો, એને ન જો, એમ કહે છે. તારું તત્ત્વ ત્રિકાળ પર્યાયમાં નથી આવ્યું એને જો. આ એમ આવે છે ને? જુઓને ચૌદ માર્ગણામાં, ભાઈ! માર્ગણા ન જો. માર્ગણા એ જીવદ્રવ્યમાં નથી. આહાહા...! તું ભવિ-અભવિ એમ ન જો. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્ય તો ..

ઉત્તર :- દ્રવ્યને જોયું એટલે એ ખલાસ થઈ ગયું. આહાહા...! ચૌદ માર્ગણામાં આવે છે ને? ગતિ-જાતિ માર્ગણા આવે છે ને? એ જીવમાં નથી એમ આવશે. જીવ અધિકારમાં.

જીવમાં નથી. ત્યારે એ જીવ નહિ? કે ના. એ પર્યાયજીવ તે વ્યવહારજીવ. આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! કેવળજ્ઞાનમાં જીવ આવ્યો નથી. એક અંશમાં આખો અંશી ન આવે, એમાં ન સમાય. આહાહા...! જ્ઞાન અને આનંદ ગુણનું તત્ત્વ-સત્ત્વ પ્રભુ, એની પર્યાયમાં આવતું નથી. એમ આ પરમાણુઓ આવા રસમાં આવતા નથી, પર્યાયમાં છે. આહાહા...!

‘કઠોર, કોમળ, ભારે, હળવો,...’ જુઓ! આવ્યું હવે. ‘હળવો, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ (ચીકણો) અને રૂક્ષ (લૂખો) એ આઠ સ્પર્શોમાંથી છેલ્લા ચાર સ્પર્શોમાંના અવિરુદ્ધ બે સ્પર્શ;...’ એક પરમાણુમાં લેવા છે ને. એક પરમાણુમાં બે અવિરુદ્ધ બે સ્પર્શ. ઠંડો હોય તો ઊનો ન હોય અને ઊનો હોય તો ઠંડો ન હોય. ઊનો, ચીકણો, ટાઢો નહિ. ‘આ જિનોના મતમાં...’ ઓહોહો...! વીતરાગ ભગવાનના અભિપ્રાયમાં ‘પરમાણુના સ્વભાવગુણો છે.’ એ પરમાણુ દ્રવ્યના સ્વભાવપર્યાય છે. ‘વિભાવપુદ્ગલ વિભાવગુણાત્મક હોય છે.’ બે પરમાણુથી માંડીને અનંતા પરમાણુઓ સ્કંધ એ વિભાવગુણ છે. જુઓ! વિભાવગુણ એટલે વિભાવપર્યાય.

‘આ દ્વિ-અણુકાદિસ્કંધરૂપ વિભાવપુદ્ગલના વિભાવગુણો સકળ ઈંદ્રિયસમૂહ વડે ગ્રાહ્ય (જણાવાયોગ્ય) છે.’ ઓલો પરમાણુ ઈંદ્રિયગ્રાહ્ય નહોતો કહ્યો. આ પર્યાય ઈંદ્રિયગ્રાહ્ય છે. ‘વિભાવપુદ્ગલના વિભાવગુણો સકળ ઈંદ્રિયસમૂહ વડે ગ્રાહ્ય (જણાવાયોગ્ય) છે.—આમ (આ ગાથાનો) અર્થ છે.’ આહાહા...!

‘એવી રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી પંચાસ્તિકાયસમયમાં (૮૧મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-’ લ્યો. આ કાલે કહ્યું હતું ઈ.

एयरसवण्णगंधं दोफासं सदकारणमसदं।

खंधंतरिदं दवं परमाणुं तं वियाणाहि।।

લ્યો. એક આ સ્કંધ છે, આંગળીનો પિંડ. એમાં એક એક રજકણ, પોતાના સ્વ ચતુષ્ટયથી રહેલો છે. નિત્ય, પર્યાયમાં તો આવ્યું નથી. પણ પર્યાય અહીં બીજાને અડી નથી, એમ કહે છે. એક રસની પર્યાયવાળો પરમાણુ, એક રંગની પર્યાયવાળો પરમાણુ, એક ગંધવાળો પરમાણુ અને બે સ્પર્શવાળો પરમાણુ ‘તે પરમાણુ શબ્દનું કારણ છે,...’ પણ પોતે ‘અશબ્દ છે...’ પરમાણુ પોતે અશબ્દ છે. એક રજકણ આમાં ગમે તે, એમાં શબ્દ નથી. પણ શબ્દનું કારણ છે. ‘સ્કંધની અંદર હોય તો પણ...’ આહાહા...! જુઓ તો ખરા! આ રજકણ દેહમાં હોય. આમાં સ્કંધમાં હોય ‘તો પણ દ્રવ્ય છે (અર્થાત્ સદાય સર્વથી ભિન્ન, શુદ્ધ એક દ્રવ્ય છે).’ શુદ્ધનો અર્થ એકલું. પાછું છે તો વિભાવ ઉપર પરિણમેલું, ભાઈ! આ શુદ્ધ નાખી દીધું.

मुमुक्षु :- ...

ઉત્તર :- હા. પણ છતાં તે બંધપર્યાયવાળો કીધો. પર્યાયવાળો પણ... એમ છે. પર્યાયવાળો કીધોને. ‘પરમાણુ શબ્દનું કારણ છે, અશબ્દ છે અને સ્કંધની અંદર હોય તોપણ દ્રવ્ય છે.’

આવી પર્યાયવાળો. 'સર્વથી ભિન્ન, શુદ્ધ એક દ્રવ્ય છે.' વસ્તુ તરીકે ગણો તો શુદ્ધ દ્રવ્ય છે. પર્યાય તરીકે ગણો તો પરના સંબંધ વિનાની ભિન્ન ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, આટલામાં એક રહેલો પણ પોતાના સ્વચતુષ્ટયમાં છે ઇ. આહાહા...! આવું જ્ઞાન સર્વજ્ઞ સિવાય અને તે પણ તેના જ્ઞાનગમ્ય થઈ શકે એ રીતે. સમજાણું કાંઈ? એક એક પરમાણુ એના સ્કંધમાં હોવા છતાં. 'સદાય સર્વથી ભિન્ન શુદ્ધ એક દ્રવ્ય છે.' લ્યો. આહાહા...!

'વળી માર્ગપ્રકાશમાં (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-' જુઓ શબ્દનું કારણ છે. કોણ? એક પરમાણુ, હોં! શબ્દનું કારણ આત્મા છે એમ નહિ. આ હોઠ શબ્દનું કારણ છે એમ નહિ. શબ્દનું કારણ પરમાણુ છે. આહાહા...! આત્મા શબ્દનું કારણ નથી. શબ્દની ઉત્પત્તિ આત્મા છે માટે થાય છે એમ નથી. આહાહા...! ભારે ભાઈ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- હોઠ ચાલે તો થાય.

ઉત્તર :- હોઠ છે એ વર્ગણા બીજી છે. આહારવર્ગણા છે. ઓલી શબ્દવર્ગણા છે. આહારવર્ગણા તે શબ્દવર્ગણાની ઉત્પત્તિ નથી. આહાહા...! ભારે આકરું કામ જગતને. હજી તો બહાર પરદ્રવ્યનું કર્તા ન માને તો દિગંબર જૈન નહિ, એમ કહે. અર...ર...! શું કર્યું ભગવાન તેં? અરે...! એકલો વ્યવહારે ભિન્ન છે એટલો ખ્યાલમાં લેતા તને આકરું પડે છે. આત્મા શરીરમાં હોવા છતાં શરીરથી તદ્દન જુદો છે. રાગ સાથે દેખાવા છતાં રાગથી તદ્દન જુદો છે અને પર્યાયવાળો દેખાવા છતાં દ્રવ્ય પર્યાયથી જુદું છે. એવી દષ્ટિ કર્યા વિના એને સમ્યગ્દર્શન થશે નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? લ્યો. વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)